

הקבצן החרש – החיים כגעגוע

מבוא

כשהבלש המיתולוגי שרלוק הולמס ניסה להסביר לעוזרו ד"ר ווטסון, את כוחה וחשיבותה של הדרוקציה הלוגית, אמר לו שמי שראה פעם טיפת מים נופלת צריך להיות מסוגל לדמיין לעצמו את מפלי ניאגרה. באינטואיציה כזאת נעוץ לדעתי אחד המוקדים החשובים במפעלו של רבי נחמן מברסלב. הוא ראה את שקיעתם של חצרות המלכים ואת ראשיתו של העולם המודרני. הוא חזה, לדעתי, את איימי הקדמה ואף את הפוסט-מודרניזם ההולך ונבנה על חורבות האשליות הקודמות.

את ביקורתו על העולם המודרני ביטא רבי נחמן בתורותיו ובסיפוריו. ממכלול זה רוצה אני לדון כאן על קטע מתוך "שבעת הקבצנים", סיפורו של החרש. לא אכנס לתיאור מדויק של המכלול, הבנוי כסיפור בתוך סיפור בתוך סיפור. אדגיש רק שבסיפור הרקע מסופר על שני ילדים הבורחים משואה מסתורית סוריאליסטית ומוצאים מקלט ביער. הם שורדים הם בעזרתם של שבעה קבצנים נכים שמופיעים ונעלמים: עיוור, חרש, כבד פה, בעל צוואר עקום, גיבן, גידם חסר ידים ופסח חסר רגליים. הילדים נשאים, ובכל יום משבעת ימי משתה החתונה, מופיעים שוב כ'פנים חדשות' הקבצנים. או אז, מספר כל אחד מהם את סיפורו.

שבעת הקבצנים הם גיבורים אנטי-גיבורים, דמויות שלא מותאמות למציאות ולתחרות הנוראה המתרחשת בה. הם הנכשלים והמפסידים הבטוחים. אך דווקא דרכם מבטא רבי נחמן את ביקורתו נגד התופעות החברתיות והתרבותיות המאפיינות את העולם המודרני. כל אחד מהקבצנים מבטא מחאה: העיוור נגד הזמן, הגיבן נגד החלל והמקום, כבד הפה נגד הרטוריקה, עקום הצוואר נגד המוסיקה, הגידם נגד הטכנולוגיה, והפיסח חסר הרגלים – בפרק שלא נכתב - את מחאתה של המשיחיות כנגד הקדמה. לא הזכרתי כאן את החרש, לו אני מקדיש מאמר זה.

[א]

סיפור הקבצן העיוור מתמקד בזמן, בזיכרון, בזקנה ובנערות, בברכה היהודית הקלאסית "חיים ארוכים". הקבצן החרש מתייחס לחלק השני של הברכה: "חיים טובים". שאלת החיים הטובים שם בפנינו את הבעיות הקיומיות של האדם, את חיפוש האושר. וזאת בגלל שהחירות היא הניגוד לצעקה המבטאת את המחסור ואת האומללות האנושית. החרש מתמודד עם 'הזעקה' של אדוורד מונק, התמונה המופלאה מ-1893 המתארת את הטרגדיה האנושית, ואת מחלת הנפש

והרוח, בהכללה את אומללותם של בני האדם, וברמה פילוסופית יותר את החיסרון, את ההעדר, את האין המאיים עלינו וכובש אותנו. החרשות היא אכן מחאה: "ואתם סוברים שאני חרש? אין אני חרש כלל! רק שכל העולם כולו אינו עולה אצלי לכלום, שאשמע החסרון שלהם."

החירש מכליל את הטענה. הוא טוען שכל הקולות המושמעות בעולם הם מן החסרונות:

כי כל הקולות כולם הם מן חסרונות. כי כל אחד ואחד צועק על חסרונו. ואפילו כל השמחות שבעולם כולם הם רק מחמת החסרון, ששמח על החסרון שחסר לו ונתמלא. ואצלי, כל העולם כולו אינו עולה לכלום, שיכנסו באזני, החסרון שלהם. כי אני חי חיים טובים שאין בהם שום חסרון.

הקבצן החרש מפתח כאן תורה פסימית על ההנאה, עליה נעמוד להלן. אל מול תפיסת ההנאה כקשורה עם ההעדר והכאב מעמיד לנו הקבצן אלטרנטיבה על אושר עילאי שיכול להתקיים גם ללא היזקקות אל החסרון. אך לכך נחזור במקום אחר.

[ב]

הקבצן החרש טוען שבידו סוד החיים הטובים. את ההוכחה לכך הוא מוצא בהסכמתה של המדינה העשירה. ברקע טרגדיה שהתרחשה במדינה אחרת:

היות שיש מדינה שהיה להם גן, והיה באותו הגן פירות שהיה להם כל מיני טעמים שבעולם. גם היה שם כל מיני ריחות שבעולם, גם היו שם כל מיני מראה כל הגונין... שבעולם, הכל היה שם באותו הגן:

והיה על הגן גנן אחד... והיו בני אותו המדינה חיים חיים טובים על ידי אותו הגן. ונאבד שם הגנן. וכל מה שהיה שם באותו הגן, בודאי מוכרח להיות כלה ונפסד, מאחר שאין שם הממונה, דהינו הגנן. אבל אף על פי כן היו יכולים לחיות מן הספיחים שבגן. ובא עליהם מלך אכזר על אותה המדינה, ולא היה יכול לעשות להם דבר. והלך וקלקל את החיים טובים של המדינה שהיה להם מן הגן. ולא שקלקל את הגן, רק שהשאיר שם באותה המדינה שלש כתות עבדים, וציווה עליהם שיעשו מה שפקד עליהם, ועל ידי זה קלקלו את הטעם... כל מי שירצה לטעם איזה טעם יהיה טעם נבלה. וכן קלקלו את הריח, שכל הריחות יהיה להם ריח חלבנה. וכן קלקלו את המראה, שהחשיכו את העיניים כאלו יש עננים ועבים... ועתה, אם אתם חיים חיים טובים, אראה אם תוכלו להושיע אותם. ואני אומר לכם... שאם לא תושיעו אותם יוכלו הקלקולים הנ"ל של אותו המדינה להזיק לכם גם כן.

שתי מדינות נחשפות כאן לפנינו, והן לקוחות מעולמנו הפוסט-מודרני על תופעותיו המני-דפרסיביות. האחת היא "המדינה העשירה", השנייה המדינה בה התרחשה הטרגדיה של קלקול הטעם, הריח והצבע. מצד אחד מצויה החברה בת-זמננו בתודעתה המנית, בשיגעון הגדלות שלה על גלובליזציה שתגאל את כל העולם בעושר בלתי מוגבל. אולם, נראה לי, שהקבצן החירש טוען שדורנו הוא גם בעל תודעה דכאונית, דפרסיבית. אלו הן תופעות של המדינה האומללה המאיימת על המדינה העשירה.

מה קרה במדינה האומללה? אבדו הטעמים, הריחות והצבעים. כל החושים הפכו אפור משמים. האסוציאציה העולה מיד למחשבתנו מוליכה אותנו אל 'הצוללת הצהובה' של החיפושיות. משטר אכזרי משתלט שם על העולם והופך את המוזיקה לדממה, או אז נעלמים מהעולם גם הצבעים. החיפושיות רואים במוסיקה שלהם פתח לגאולת העולם, כאשר ברקע מתנוססות אותיות המבשרות את הסמים הכימיים החדשים. החרש איננו שומע מוסיקה זאת. וודאי מואס הוא בגאולת הכזב של הסמים. הוא מחפש פתח אחר שיגלה לנו את הסיבות לאבדן הצבע, הטעם והריח. כמו ב'צוללת הצהובה' גם כאן נעוצה הסיבה בהשתלטותו של משטר מדכא. אלא שהמלך הרשע והאכזר הוא אחר. המלך השאיר במדינה שלוש כיתות של עבדים, העושים את דברו. מי הם עבדים אלה? איך הצליחו הם לגנוב את הטעם, הריח והצבע? את זאת נבין עוד מעט. לפני זה חייבים אנו לשמוע משפט נוסף מדברי החרש, המעמיד אותנו בפני אנטי-תזה. הסיוע לפתרון הבעיות לא תוכל להינתן על ידי המדינה העשירה. למרות רכוש ועושר לא תוכל המדינה הזאת להחזיר את התחושות האבודות. היא יכולה ליצר מצרכים בזול עבור עולם שאולי יהיה בידו לקנות אותם. אולם היא לא תוכל לתת לעולם טעם ומשמעות.

והלכו העשירים הנ"ל אל אותו המדינה, וגם אני הלכתי עמהם. וגם בדרך הילוכם היו חיים גם כן כל אחד ואחד חיים טובים שלו, כי היו להם אוצרות כנ"ל. כשבאו סמוך להמדינה, התחיל להתקלקל גם אצלם הטעם ושאר הדברים, והרגישו בעצמם שנתקלקל אצלם... ולקחתי לחם שלי ומים שלי, ונתתי להם. והרגישו בלחם ומים שלי כל הטעמים, וכל הריחות...

לקבצן החירש אין עושר. יש לו רק לחם ומים. אך דווקא בהם אפשר להרגיש את כל הטעמים ואת כל הריחות הטובים שבעולם. החירש עדיין משתמש במן ובמים מבארה של מרים. הוא עדיין הולך אחר הקב"ה במדבר, בארץ לא זרועה, משולל מעושר, כמעט ללא שלטון, וודאי ללא לוקסוס וללא פאר, כשבידו "הלחם הקלוקל". על המן נאמר (שמות טז יז-יח): "וַיִּלְקְטוּ הַמִּרְיָה וְהַמִּמְעִיט, וַיֵּמְדוּ בַעֲמֹר וְלֹא הָעֵדִיף הַמִּרְיָה וְהַמִּמְעִיט לֹא הִחְסִיר אִישׁ לְפִי אֶכְלוּ לָקֶטֶט". המן מייצג את ההיפוך הגמור לכלכלת השוק ומממלכתו. האלטרנטיבה מצויה בקונצפציה כלכלית-דתית שונה. דווקא הוויתור על חיפוש העושר הוא אשר יאפשר להחזיר את טעם החיים. אבל, איך? אנו

עוד רחוקים מהפיתרון. אין אנו יודעים עדיין למה התקלקלו הטעמים, הריחות והצבעים. מי הן אותן שלוש כתות?

שלוש כיתות אלו הן עבדי המלך האכזר, הם שלוחי השטן, גרודי הסטרא אחרא. מה במה עוסקים גדודים אלה? האם הם עוסקים בשלושת הלאווים הגדולים ברצח, בגזל, באונס? לא. המדינה האומללה היא מדינת חוק, המנוגדת לאלימות ולפשע. האם אין בה פשע מאורגן וספונטני? קשה להניח שלא. אולם, שלושת גרודי השטן עוסקים לפי הקבצן החירש בפשעים מעודנים, פשעיה של החברה הנורמלית, פשעיהן של האליטות המהוגנות: [1] הסטירה והלעג, [2] ההטרדה המשפטית ו-[3] הפורנוגרפיה.

[ג]

ובאתי, וראיתי שבאים אנשים ואומרים איזה דבר הלצה... ואחר כך מתקבצים עליהם עוד איזה בני אדם עד שנעשה איזה קבוץ, ואומרים איזה דברי הלצות... והם מחייכים ושוחקים, והטיתי אזן ושמעתי שהם מדברים נבול פה. וזה אומר דברי נבול פה, וזה אומר בדקות יותר, וזה שוחק וזה יש לו הנאה, וכיוצא.

אין ספק שההומור הוא אחת הכשרים האנושיים הנעלים ביותר. אבל יש הומור אחר. זה לא חיוך השמחה או צחוק הבדיחה הטהורה והשנונה. זה לא הצחוק הבריא דרכו אנו לועגים לאבסורד. זאת לא הסאטירה בה אנו מהתלים בעבודה הזרה על גלגוליה השונים. בצחוק הזה אנו מתעללים בחלש, אנו מבזים את הזולת. זהו הצחוק של הסטרא אחרא הכורך אתו את הבכי. ואת הצחוק הזה לא רוצה החירש לשמוע.

זהו הצחוק והלעג שאנו מוקפים בו בחברתנו, הציניות, ניבול הפה והעט, הקריקטורה הפוגעת, האלימות המילולית. אנשים מהוגנים בעיתונים, במדיה האלקטרונית ועתה באינטרנט לא יפגעו חלילה בחייו וברכושו של אדם. אבל ירמסו את שמו ואת כבודו, ירצחו את דמותו, יפגעו באישיותו עד לעומקי נשמתו, באמצעות נשק ארסי וקטלני, המלים, חיציה המורעלים של השפה. ואת זאת יעשו קומיקאים, מראיינים ואף מומחים ואנשי אקדמיה. פרשנים ומומחים יסבירו לנו שהאדם אינו אלא בעל חי המודרך על ידי אינטרסים, ותו לא! מהלכיהם של הפוליטיקאים מודרכים על ידי הפריימריס בתוך המפלגה ולא על ידי השקפות פוליטיות, אנשי הדת מנצלים את התורה למען בצע כסף, וכו'. מכף רגל ועד ראש אין מתום בחברה. האם יש תיאוריה מאחורי טענות אלו? אין אני יודע. זהו מנהג המדינה, וברור שהדי הלעג נשמעים הרבה יותר טוב. הלעג והציניות חודרים לכל שכבות האוכלוסייה. והנפגעים החלשים, חדלי אונים ומחוסרי הגנה נתונים לאי-חסדו של כוח כביר הטורף כל הנמצא בדרכו. הקבצן החרש, האנטי-גיבור, חסר הכוח והדפוס, מרגיש שכיוון שנתנה רשות לרוטויילרים שומרי הדמוקרטיה, אינם מבחינים בין דם לדם.

הכת השניה של גדודי הסטרא אחרא, שעל סכנותיה העמיד אותנו רבי נחמן וודאי מפתיעה. היא עוסקת במה שניתן לכנות הטרדה משפטית:

אחר כך הלכתי להלן לעיר אחרת. וראיתי ששני בני אדם מריבים זה עם זה מחמת איזה משא ומתן. והלכו אל הבית דין לדין, ופסק להם הבית דין: זה זכאי וזה חייב. ויצאו מן הבית דין. אחר כך חזרו ונתקוטטו זה עם זה. ואמרו שאינם רוצים זה הבית דין, רק הם רוצים בית דין אחר ובחרו להם בית דין אחר... אחר כך חזרו ונתקוטטו אחד מאלו עם אחר, ובחרו להם בית דין אחר. וכן היו מריבים ומתקוטטים שם... עד שכל העיר היתה מלאה מבתי דינים. והסתכלתי, שזה מחמת שאין שם אמת.

המשפט אמור להגן עלינו, הקבצנים החלשים. האמנם? בדברי הקבצן החרש מהדהדת הטענה לפיה הציביליזציה המודרנית שומרת על כל הכללים המשחק שלה, אבל תוך כך ממשיכה עם העוולות שלה דרך בתי המשפט. לפי הקבצן החרש, ההטרדה המשפטית באה לידי ביטוי בעובדה, שבעלי הדין אינם מוכנים לקבל עליהם את הדין ולהודות על האמת, והם פונים מבית דין לבית דין ומערעור לערעור. מתוך כך, הצדק נחלש, והעיר מלאה דינים ומריבות. חוק הג'ונגל התלבש בגלימות שחורות של עורכי דין והאלימות ברחובות, מתגלגלת לקטטות ומריבות בבתי המשפט. על כך יש להוסיף מימד נוסף: "זה מטה דין ונושא פנים לזה, ואחר כך חברו נושא פנים לו, כי הם מקבלים שחד ואין בהם אמת". השוחד לא צריך לבוא לידי ביטוי בכסף. חלילה! לפי הקבצן החרש, הוא בא לידי ביטוי בנשיאות פנים בתוך אליטה, וממילא אין כאן אמת. שוחד? חלילה, זה חשד בלתי מוצדק. אך, כל מי שנפגש עם בעיות משפטיות יודע שצדק יש אולי במדינה, משפט לא. כשהאדם הקטן עומד במאבק עם חברות גדולות, ואולי אף עם פרקליטות המדינה כדי להגיע למשפט הוגן, הוא זקוק לעורכי דין, טובים ויקרים. נראה לי שהקבצן החרש מבטא כאן את הרגשתם האיומה של רבים המרגישים שכללי המשפט אינם אלא רשת קורים המהווים נתיבים ואמצעי שלטון לעכבישים מומחים. אך מלכודות לחרקים, להם נתגלגלו בני אדם בסיטואציות רבות בחיים.

הכת השלישית של אנשי השטן עוסקת בפורנוגרפיה. הזנות, הזימה, הניאוף, ההטרדה המינית מביאות לכך שאין אנו יכולים לחיות חיים יומיומיים מבלי שיסודות מיניים יהיו מעורבים בהם. חדירה זאת לכל תחומי החיים באה לידי ביטוי בולט כמובן בפרסומת המסחרית המנצלת מוטיבים מיניים. אולם, השינויים התרבותיים בתחום זה הפכו בעיות אלו לזניחות לחלוטין. כדי להסביר זאת ברצוני להבחין כאן בין פורנוגרפיה גברית לנשית. קיומה של הפורנוגרפיה הקלאסית, הגברית, היא עתיקת ימים. לא היה בה שינוי יסודי מלבד השפעתן של טכנולוגיות התקשורת

בימינו, לווינים ואינטרנט. השפעה זאת שינתה את אופייה ואת השפעתה. היא חדלה להיות תופעה שולית בחברה או בחיי האדם הפרטי, והפכה למרכיב בולט יותר בחייהם. בייחוד הביאו שינויים אלה להרס תמימות הילדות, עד כמה שזאת הייתה קיימת.

אולם, לדעתי. מתרחשת תופעה עמוקה וקשה יותר, פיתוחה של פורנוגרפיה נשית שנולדה מתוך אידיאולוגיה גברית. אנסה להשתמש במשל היסטורי כדי להסביר זאת. לכאורה ביטול משטר הצמיחים של ימי הביניים היה צעד קדימה בדרך השחרור. אולם בעצם הייתה בו פתיחה לשעבוד חדש, לעבודות תעשייתיות בשכונות העוני של ערים אפלות ודחוסות, עבודות שהייתה לפעמים חמורה אולי יותר. מאחורי סיסמאות השחרור מסתתר פתח לשעבוד חדש המשרת בצורה יעילה יותר את המעמד השליט באותו עידן.

בדומה לכך, אין ספק בעיני שה"שחרור" המיני של האשה הוא אמצעי ניצול בידי המיניות הגברית השואפת אף מן האילוצים החברתיים והמוסריים המעטים שעדיין נשארו לה. דבר זה בולט בנערות בגילים המוקדמים. והדברים נעשים בצורות מתוחכמות. לא רק על ידי הצורה הגסה המנסה לחכות את הפורנוגרפיה הגברית. או אז, אפשר פשוט לסגור את המכשיר או את העיתון. אולם, מעבר לביטוי גס זה, מתקיים לעינינו תהליך מסוכן הרבה יותר: זרם של מסרים לא ויזואליים באים לפתח את החופש המיני של האשה. במקום לנסות ולהחזיר את שד הפורנוגרפיה הגברית לבקבוק הקלאסי בו הוא היה מוחזק, מנסים לגדל עכשיו שד אלטרנטיבי נשי. זהו הביטוי הגדול לשוויון בין המינים? האמנם אין הבדל בין המיניות הגברית למיניות הנשית?

תופעה בולטת ביותר, אם כי לא מפתיעה, היא העובדה ששחרור זה מלווה לדעתי בדיכאון עמוק, תוצאת הבדידות. בדידות זאת באה לידי ביטוי במוטיב חוזר בתרבות האנושית המציירת לנו את האשה כצמאה לנישואין. יש אכן הבדל בין ארוטיקה לפורנוגרפיה. הפורנוגרפיה היא קללה המענישה בני אדם לבדידות, בעוד שהארוטיקה היא חלק של תהליך החיבה בין האוהב והרעיה. וכך מסיים הקבצן החירש את הטרגדיה:

ועל ידי נבול פה נתקלקל הטעם, שכל הטעמים הם טעם נבלה. וכן הם הכניסו שחד במדינה. ועל ידי זה נחשכו העינים ונתקלקל המראה, כי "השחד יעור עיני חכמים". וכן הם הכניסו נאוף במדינה, ועל ידי זה נתקלקל הריח... על כן, תראו לתקן את המדינה משלש עברות אלו, ולחפש אחרי האנשים הנ"ל ולגרשם. ואז כשתתקנו שלשה עברות אלו, לא די שיתקן הטעם והמראה והריח, כי אם גם הגנני שנאבד יוכל גם כן להמצא:

[ד]

שלושת גדודי הסטרא אחרא הרסו את המדינה, כי השחיתו את עצם אפשרות האמת, את הדין והצדק ואת השלום, אף את השלום-בית. סיפורו של הקבצן החרש משאיר לנו למרות זאת נחמה אחת. ניתן להתגבר עליהם. זוהי תקווה משיחית. אולם היא מניחה הנחת יסוד חשובה, הכוחות הרעים באים מבחוץ. הם לא כוחות מולדים בתוכנו, הם פולשים זרים. לפנינו תקווה תמימה וחשובה המאמינה באדם. זאת אמונה באותנטיות האנושית. אילו הייתי יכול להתגבר על מה שהחברה המסואבת שתלה בי, אילו הייתי יכול לחזור אל פנימיותי האמיתית הייתי יכול לגאול את עצמי ואת המדינה. לכך אני צריך את עזרתו של הגנן. וכאן שוב ההפתעה שבסיפור.

[ה]

העיוור והחרש הם האנטי-גיבורים שלנו. האמנם? ירמיהו רואה בעיוורון ובחרשות חטא: "שָׁמְעוּ נָא זֹאת עַם סָכָל וְאֵין לָב עֵינַיִם לָהֶם וְלֹא יֵרְאוּ אֲזִנִּים לָהֶם וְלֹא יִשְׁמְעוּ" (ה כ-כא). ישעיהו (ו י) רואה בהם עונש: הַשָּׁמֶן לֵב הָעָם הַזֶּה וְאֲזִנֵּי הַכֶּכֶד וְעֵינָיו הָשַׁע פֶּן יִרְאֶה בְּעֵינָיו וּבְאָזְנוֹ יִשְׁמַע וּלְבָבוֹ יִבִּין וְשֵׁב וּרְפָא לוֹ... עַד אֲשֶׁר אִם שָׂאוּ עָרִים מֵאֵין יוֹשֵׁב וּבָתִּים מֵאֵין אָדָם וְהָאֲדָמָה תִּשָּׁאָה שָׁמָּה". הראייה והשמיעה הם ברכה גדולה שהקב"ה נותן לנו, אך לא תמיד אנו זוכים לכך (דב' כט ג): "וְלֹא נָתַן ה' לָכֶם לֵב לְדַעַת וְעֵינַיִם לִרְאוֹת וְאָזְנִים לִשְׁמָע."

הקבצן החרש מסרב לקבל על עצמו את כללי המשחק של תרבות המדינה הפוסט-מודרנית. הוא אינו שומע, אינו רוצה לשמוע. המקבילה לסיפור הזה מצויה בקלאסיקה היוונית, באודיסיאה של הומרוס. מסופר שם על מקום בים, בו נשמעה שירתם המופלאה של הסירנות שהקסימה את הספנים ברגשות בלתי ניתנים לכיבוש. המלחים היו נמשכים לים וטובעים, וספינתם הייתה מתנפצת אל הסלעים. אודיסאוס סתם את אוזני המלחים בשעווה. לגבי דידו, ציווה שיכבלו אותו אל תורן הספינה, וכך שמע את השירה המכושפת מבלי למות.

אלו הן אכן שתי התשובות האפשריות: חרדות מול עקדה, קישור אל תורן. רבי נחמן הוא עדות על העקדה שלו עצמו, ועל הניסיון לסתום בשעווה את אוזני חסידיו, כדי להציל אותם מהאבדון. הוא הבין שהוא עצמו, חייב לשמוע את המוסיקה המטריפה, ולעמוד בפניה מבלי ליפול בכישופיה. וזאת לא בגלל ההנאה שבדבר אלא כדי להציל את ניצוצי הקדושה שנפלו לתוכה. גם את המוזיקה הזאת צריך לגאול. היהודי החי בעולם הפוסט-מודרני חי סיטואציה מעין זאת. זאת האודיסיאה שלו.

על מוטיב זה חזר היינריך (חיים) היינה בשירו המפורסם ביותר: "לורליי". הסירנות התגלגלו
לנערה שזרקה את עצמה לנהר הריין בגלל אוהב בוגדני. אותה הנערה מכשפת את הספנים:

ספן בסירה השטה לה

נתפס לכאבו המטרף

לא ראה את שרטון הסלע

עיניו רק אל ראש הכף.

בסוף נבלעו בגלים הם

יחדו ספן וסירה

וזאת עוללה להם לורליי

עוללה בשירתה

היינה הרומנטיקן מזדהה כאן עם הקברניט שלא ניצל ונבלע עם ספינתו בגלי הים. זה היה לדעתי,
גורלו של היינה עצמו שהוקסם על ידי שירת יון, עד שבסוף ימיו חזר אל שירת ירושלים. כגורלו
של אחז המלך החוטא שבנו (פסחים ד ט) "גִּיר עֲצָמוֹת אָבִיו עַל מִטָּה שֶׁל תְּכָלִים", היה גורלו של
היינה. אלא שעם אחז נעשה הדבר מתוך אהבה ועם היינה מתוך שנאה. קברו של היינה נהרס ב-
1941 בפקודה אישית של הצורך הנאצי ימ"ש. יצירתו של היינה הוחרמה על ידי הנאצים, חוץ
משיר זה, שהמשיך להיות מנוגן בתוספת "מחבר לא ידוע". לורליי מתאר אכן את הפיתוי שאין
ממנו מוצא. אודיסיאוס ניצל, היינה לא. נגד פיתוי זה רוצה החרש לאטום את אוזניו. החרש יודע
שיחד עם השירה המכושפת יש קולות אחרים, קולות הבאים מהמחסור ומאובדן האושר, זעקות
הכאב של אנושות שאבדה את דרכה.

[1]

בישעיהו (מב טז-יט) שומעים אנו עוד הפעם על העוורים והחירשים:

וְהוֹלֵכְתִּי עֲוִרִים בְּדֶרֶךְ לֹא יָדְעוּ בְּנִתִּיבוֹת לֹא יָדְעוּ אֲדָרִיכֶם אֲשִׁים מִחֶשֶׁן לִפְנֵיהֶם לְאוֹר
וּמַעַקְשִׁים לְמִישׁוֹר... הַחֲרָשִׁים שָׁמְעוּ וְהָעֲוִרִים הִבִּיטוּ לְרֵאוֹת. מִי עוֹר כִּי אִם עֶבְדִּי וְחֲרָשׁ
כְּמִלֶּאכִי אֲשַׁלַּח מִי עוֹר כְּמִשְׁלֵם וְעוֹר כְּעֶבֶד ה'."

העיוור, החרש, הוא-הוא עבד ה'.

מה צריך החרש לשמוע? ר' נחמן מלמד אותנו רעיון מופלא, לפיו מה שאנו מבינים מן העולם זה בבחינת 'קול חוזר', הד. איש המדע עורך ניסויים, שואל שאלות לעולם, והעולם עונה לו. כך שומע איש המדע את קולו של העולם. אבל קול זה אינו אלא הד, הד לקול ה"יהי..." בו נברא העולם. את הקול הבראשיתי הזה אין אנו שומעים. אנו שומעים את הקול המשני המוחזר מן הדברים ואנו מוטעים לחשוב שזהו הקול האמיתי והיחיד. אנו מרגישים את עצמאותו של הטבע, את האוטונומיה שלו: הכוחות הביולוגיים והפסיכולוגיים, התהליכים ההיסטוריים, המבנים הסוציולוגיים. אך זה כולו אינו אלא הד. האתאזם והמטריאליזם שומעים רק את הקול הזה, הקול החוזר שבא מן הדברים, ולא את הקול הישר, הקול הבראשיתי. גם כאן הכישוף שבא מהעולם החיצוני רב ועצום הוא. כדי שאוכל לשמוע קול זה, עלי לסתום את אזני מלשמוע את הקול הנשמע בחוץ. זהו משמעות הציווי: 'החירשים שמעו', דווקא בגלל שהם אוטמים את אוזניהם מהקול החוזר.

הרמב"ם לימד אותנו שהנבואה יכולה להתרחש רק כאשר יש נתק בין החושים לבין העולם החיצוני. כאן המפתח למהות החזון והחלום. החרשות והעיוורון מהווים אכן תנאי לגלות את סודות העולם הפנימי. אנו מוקסמים בין ההדים האינסופיים, כאדם הכלוא בחדר מראות המעוותות את המציאות. אם אנו רוצים להגיע למציאות האמיתית אסור לנו לסמוך על עינינו. כך גם החירש, הוא חייב לאטום את אוזניו ולשמוע את הקול הפנימי הבא מתוכו. הקול הבא מן הדברים, ייתן לו את המדע. הקול הבא מהקב"ה, הקולות הבאים מפנימיותו של האדם יתנו לו המפתח לדלתות הקיומיות שעליו לפתוח.

הקול הפנימי הזה הוא הקול האומר לנו מה הם חיים טובים ויפים. להבין זאת, היא להבין מה הוא הסבל האנושי, לשמוע את הצעקה של בני האדם, אך לאטום את האוזניים כדי לשמוע את התשובה לצעקה בתוכנו.